

ІМ'Я & СИМВОЛ. САКРАЛЬНИЙ ЗМІСТ УКРАЇНСЬКОЇ АЗБУКИ

3. Нумерологія азбуки. Кириличні літери одночасно виконували функцію чисел. У цьому разі над літерами писали спеціальний знак – титло. У зв'язку з цим трактування азбуки мало ще й математично-містичний підтекст. Вміння рахувати за допомогою літер вважалося здатністю обчислювати космічні цикли, розгадувати «число звіра» чи дату кінця світу, що перетворювало лінгвістику на езотеричну дисципліну. Наприклад, поєднання літер, що давали в сумі число 8, символізувало «вічний восьмий день» – майбутнє царство Христове після Кінця світу. Літери, що складали число 3, нагадували про Трійцю, а 12 – про апостолів та устрій Нового Єрусалиму.

У відомому середньовічному творі «Бесіда трьох святих», написаному у формі запитань і відповідей, які ведуть між собою святі Василій Великий, Григорій Богослов та Іван Золотоустий. У процесі бесіди святі розмірковують про створення світу, походження небесних світил, людини через поєднання земних і космічних елементів, природу зла, тлумачать різні біблійні сюжети, поєднуючи християнське вчення з народними уявленнями того часу. Частина питань «Бесіди...» пов'язана з числами. Наприклад, сюжет про 8 частин, з яких створено Адама, або про 12 вітрів глибоко увійшов в українську народну традицію та фольклор.

Нумерологічна загадка «Бесіди...» наочно демонструє поширену в середньовіччі ідею про те, що людина є «малим всесвітом», оскільки усе, що характеризує великий космос (сонце, море, каміння, вітер), є всередині кожної людини. Загальна кількість елементів творіння дорівнює восьми. У християнській нумерології число 8 символізує новий початок, оновлення та вічне життя (восьмий день творіння, день після земного часу). Створення Адама з 8 частин підкреслювало, що людина призначена для вічності. Кожен з елементів Всесвіту відповідає за певний орган, функцію або властивість людського тіла і душі. Зокрема, від Землі створено плоть (тіло) людини. Земля є основою матеріальної оболонки, яка після смерті знову повертається в землю. Від каменю створено кістки. Символізує міцність, твердість та скелет, який тримає все тіло. Від моря (води) створено кров. Вода уособлює життєві соки, рідину та циркуляцію життя в організмі. Від Сонця створено очі. Сонце дарує світло, тому людський зір сприймався як віддзеркалення небесного світила. Від хмари (туману) створено думки (мислі). Думки людини середньовічні автори вважали мінливими, легкими та невловимими, наче хмари на небі. Від вітру створено дихання. Вітер – це рух повітря, що дає людині подих життя (аналог легень і повітряного обміну). Від світла (або вогню) створено теплоту (внутрішній вогонь) тіла. Вогонь відповідає за життєву енергію та тепло крові, без яких тіло стає холодним і мертвим. Від Духа Святого створено душу, яка є завершальним сакральним елементом, який підносить людину над тваринами і робить її подобою Бога. Відповідний сюжет виявився настільки життєздатним, що пізніше перейшов із сухих релігійних

збірників в українські народні духовні вірші, легенди та приповідки про створення світу.

4. Космогонія. У поясненні до азбуки всі літери мають символічне значення. У середньовічній свідомості Бог створив світ за допомогою Слова («На початку було Слово»). Відповідно, кожна окрема літера вважалася елементом цього божественного конструкта. У розширених списках «Бесіди трьох святителів» та рукописних азбуках-прописях XVII – XVIII ст. літери наділялися онтологічним статусом. Знати азбуку – означало розуміти структуру Божого замислу. «В азбуці слів небагато, а написаних книг велике безліч. Що це?». Відповідь на цю загадку у різних списках пояснює божественну природу письма. Літери самі по собі є обмеженими за кількістю («слов немного» і «букв немного»), але вони здатні породити нескінченну мудрість і весь обсяг знань світу в книгах.

Алфавіт мав чіткий початок і кінець (від Альфи до Омеги / від Аза до Іжиці), що символізувало самого Бога, який є початком і кінцем усього сущого. Середньовічна людина сприймала азбуку не просто як інструмент, а як сакральний шифр. У деяких розширених версіях кожна літера азбуки тлумачилася з погляду богослов'я (наприклад, А – Аз, перша людина або початок усього; Б – Буки, тобто божественні книги чи буття).

Сакральне тлумачення літер кирилиці:

А (Азь) – символізує Бога-Творця (Початок усього) або першу створену людину — Адама. В азбучних молитвах це твердження віри: «Я (Аз) знаю Бога».

Б (Буки) – означає Буття або Божественні Книги. Поєднує матеріальний світ із духовним словом.

В (Вѣди) – символізує Відання (божественне знання) та Святе Письмо, яке веде людину до спасіння.

Г (Глаголи) – означає Слово Боже або проповідь апостолів. Вказує на дію, тобто поширення віри.

Д (Добро) – тлумачиться як Доброчесність або сам Господь, який є джерелом усього благого у всесвіті.

Ж (Живѣте) – символізує Життя, дароване Богом, та воскресіння мертвих.

З (Земля) – Уособлює матеріальний світ, створений Богом, та земне існування людини.

І (Иже / И) – часто тлумачилася через ім'я Ісус, виступаючи як візуальний та мовний маркер Христа.

Л (Людіє) – означає людство, весь людський рід, який закликають любити Бога і ближнього.

М (Мыслѣте) – символізує мислення, розум та здатність людини пізнавати Творця через мудрість.

Н (Нашъ) – тлумачиться як наш Господь або наше спасіння через віру.

О (Онъ) – означає Отець (Бог-Отець) або Єдиний Істинний Бог.

Р (Рцы) – заклик «Говори!» або проповідуй істину, стій за правду.

С (Слово) – найважливіша літера, що позначає Ісуса Христа (Логос, Слово, що стало плоттю) або Святе Письмо.

Т (Твердо) – символізує міцність віри та непорушність Божого закону.

Х (Хѣрь) – напряду пов'язувалася з іменем Христа або з Херувимами (вищими ангельськими чинами).

Ц (Цы) – тлумачилася як Царство Небесне або Христос як Цар слави.

Ш (Ша) – в апокрифах часто асоціювалася зі Шеолом (пеклом, підземним світом) або очищенням від гріхів.

У зв'язку з цим кирилична азбука сприймається як осмислений текст (Аз, Буки, Веді: «Я букви знаю»). У навчальних текстах, що доповнювали «Бесіду», кожна літера розгорталася в окрему релігійну формулу: А (Аз) – Адам, або єдиний Бог; Г (Глаголь) – Глаголити (проповідувати Слово Боже); Х (Хер) – Херувим або Христос. Відповідна структурованість перетворювала просте зазубрювання алфавіту на ритуал читання сакрального тексту, який мав захищати від злих сил.

Поруч із питанням про азбуку завжди йдуть метафоричні питання про походження християнських текстів та апостолів. Наприклад, «Запитання: “Що значить: чотири орла знесли одне яйце?” Відповідь: “Чотири євангеліста написали святе Євангеліє”. Запитання: “Що означає: дванадцять ковалів кують дванадцятьма молотами на одній наковальні?” Відповідь: “Наковальня – це слово Боже, а дванадцять ковалів – це 12 апостолів, які розносять це слово по всьому світу”. Запитання: “Чому за місяць тридцять днів, а тижнів чотири?” Відповідь. “Через чотири стихії: перша стихія містить Б, друга О, третя – Г, четверта – Ї. Поєднавши їх, вийде Богъ”».

Оскільки грамотність у часи побутування апокрифічної літератури була рідкістю, процес написання та читання літер здавався неосвіченому населенню формою магії. Порядкове читання літер сприймалося як заклинання. У народній практиці вірили, що якщо написати або промовити всю азбуку повністю, це замінить будь-яку молитву, адже в алфавіті вже містяться абсолютно всі слова, які можна звернути до Бога. Фрагменти з «Бесіди» та алфавітні списки часто використовувалися як обереги. Їх переписували на маленькі клаптики паперу чи шкіри і носили на шії для захисту від хвороб (трясовиць) та пристріту. Паралельно складалися акровірші-молитви, основу яких складала азбука.

Приклад 1:

Азъ есмь всему миру светъ

Богъ есть прежде все век

Вижу всю тайну человеческую

Глаголю же вам словом человеческим

Добро есть верующим мнима ма (вникають віруючі добро від Бога)

Есть гнев мой на грешников

Жизнь есмь всему миру

Сло законприступникам

Земля подножие ногам моим

Иже есть престол мой на небесах

Инаго несть Бога разве мене

Како согресиша на мя сол совет

Людие мои законоприступии
Мислиша на мя злая забагая (думають нам зло заподіять)
На кресте пропаша мя (щоб ми пропали)
Оцта и желчи напоиша мя
Праведного Сына Божия
Разделиша ризы моя себе
Студно грех содевающе
Тернов венець возложиши на мя
Оумы пнаа руце рече, что есмь открове праведного сего
Фарисеи возопияша, возьми, возьми распни его
Хотя же сповния (сповна) ваше вся претерпех
От неправедних беззаконников
Церква вам подписуя свободение
Чтобы вас приводя к своему Отцу
Шатания бесовскаго освобождает вас
Щедротами свого человеколюбия.

Приклад 2:

Тут мова Пресвятої Богородиці
Аз Благ Всіх Глубина
Дівая Єдина
Живот Зачах Званним
Ісуса Избраним
Которой Людей Мною
На Обід Покою
Райська Собираєт
Тунє ОУщедряєт
А тут мова наша ко Христу
Умнє Фенікс Христе,
Отче Царю Христе,
Шествуй Щедротами,
Матере Мольбами [32].

Сприйняття алфавіту як молитви є проекцією грецького акровіршу «Акафіст Богородиці» (VII ст.), який супроводжувався приспівом «Алілуя». Вважається вершиною візантійської та старослов'янської поетичної теології. Акафіст (буквально «пісня, під час якої не можна сидіти») побудований з численних метафор, символів та пророчих образів, де кожне звернення «Радуйся» (Хайретизм) розкриває Марію як містичний інструмент спасіння та лікування людства.

У грецькому оригіналі 24 пісні Акафісту (12 кондаків і 12 ікосів) починалися за алфавітом від Альфи до Омеги. Повний алфавітний цикл символізував, що Богородиця охоплює собою Всесвіт – від початку до кінця. Число 12 (12 ікосів і 12 кондаків) символізує повноту часу (12 місяців), 12 колін Ізраїлевих та 12 апостолів. Перша й остання літера виражають ідею цілісності, завершеності та логічності християнського вчення, а також свідчать про безкінечність людського життя і продовження його в Дусі, тобто у вічному

житті Христа. У народній медицині Акафіст вважався «щитом», що захищає людину всі 12 місяців у році від 12 хвороб-лихоманок. Текст Акафісту в давнину переписували на маленькі сувої, які зашивали в ладанки і носили на шиї як натільний оберіг від наглої смерті, епідемії чуми, холери та пристріту.

В акафісті Богородицю називають «Нивою, що вирощує багаті милості». Вважалося, що виголошення цього вислову сприяє зціленню від безпліддя, і порівнюють з «Древом світлоплодовитим» і «Купіллю, що омиває совість», які символізували очищення і відновленням пошкодженого хворобою тіла.

Слов'яни східного обряду вірили, що перед вивченням азбуки необхідно причаститись яблуком, яке символізує пізнання добра і зла, або хартією з аббревіатурою Н.І.К.А (гр. νίκη – «перемога»). У християнській символіці на прощурах та іконах часто писали «ІС ХС НІКА», що означає «Ісус Христос Перемагає».

Знахарі могли креслити вугіллям, сажею або освяченою водою окремі літери на шкірі пацієнта (навколо ран чи хворих місць), а також на одвірках хати, де лежав хворий, щоб закрити доступ нечистій силі, зняти «зурочення» чи зупинити запалення. Такими були літери старослов'янської кирилиці, які згодом зникли з ужитку, як-от: Ѡ (омега), Ъ (ять), Ж (юс великий) наділялися особливою силою.

Ѡ – вважається знаком завершення, а відтак «замикання» недуги;

Ъ – має форму хреста, тому сприймалося як оберіг;

Ж – нагадує вузол, за допомогою якого «зав'язують» хворобу.

Можливо, що подібний характер мали графіті, які зустрічаються на стінах Софії Київської і Софії Новгородської, а також берестяних новгородських грамотах, розшифрування яких ще остаточно не завершено.

На особливу увагу заслуговують окремі літери кириличної азбуки. Поряд з аббревіатурами ІС. ХР. Н.І. К.А. по контуру хреста іноді писали однакові літери, можливо богомільського походження: С.С.С.С. («Спас сотвори свет сатані»), Д.Д.Д.Д. («Добро древо дияволу досада»). Відомі також подібні аббревіатури, які складаються з чотирьох Б, В, Н. О. Р. Х. Ц. Ч., або пізніх літер: Є.О.Д.К. («Єлена обрете древо Крестное»).

Поєднання в ідентичних текстах літер глаголичного і кириличного походження також мало сакральний смисл, оскільки посилювало магічну сутність слова. Подібні надписи відомі в Софії Новгородській. Наприклад, /СТ/РАНЬНЫЙ ГРЕШНЫЙ НАНЪ ВОИН/ (курсивом позначені слова, писані глаголицею). Схожі практики зафіксовані у католиків. Зокрема, під час освячення католицьких храмів єпископ писав навхрест латинські й грецькі букви, що позначало єднання обох заповітів або народів засобом хреста (Христа).

Далі буде.